

TVORBA IMENICA SUFIKSOM -TELJ

Stjepan Babić

Izvedenice sa sufixsom *-telj* neprestano izazivaju pitanja i uredništvo ih je i nedavno dobilo nekoliko. Jedan čitatelj pita: da li je pravilno reći *čitalac* ili *čitatelj*, *slušalac* ili *slušatelj*?, drugi: *odgojitelj* ili *odgajatelj*?, jedan lektor: je li bolje *osiguratelj* ili *osiguravatelj*?, kako se naziva čovjek koji parkira: *parkirač* ili *parkiratelj*? Pisac je upotrebio *parkirač*, a lektor misli da bi bolje bilo *parkiratelj*. Jedna lektorica smatra da bi bolje bilo *ovjeritelj* nego *ovjerovitelj* jer je u Jezičnom savjetniku S. Pavešića i dr. našla da mjesto *ovjeroviti* treba upotrebljavati *ovjeriti*.

Sigurno je da to nisu sva pitanja jer i lingvisti traže odgovor na mnoga. Nedavno se o nekim načelnim pitanjima vodila i polemika.¹ Dok su se problemi promatrali s različitih gledišta, teško je bilo doći do pravih rješenja. Danas, kad su gledišta jasnija, lakše je naći dobre odgovore, iako, valja priznati, ne na sva pitanja, jer problemi su, gledano u cjelini, veoma složeni i još će trebati mnogo vremena i rada dok se bude mogao dati pravi odgovor na svako pitanje. Ipak, pokušat ćemo dati takav prikaz na temelju kojega se može odgovoriti na većinu pitanja što se danas postavljaju.

Da bi polazište bilo jasno, treba reći da sufix *-telj* promatran s gledišta suvremenoga hrvatskoga književnog jezika uzimajući u obzir samo potvrđene primjere, a to praktički znači: izvedenice sa *-telj* bar jedanput upotrebljene od 1860. do danas. Skupio sam 302 takve izvedenice.

Izvedenice sufixsom *-telj* tvore se od infinitivne osnove svršenih i nesvršenih glagola IV., V. i VI. vrste. Potvrđene izvedenice u suvremenom jeziku daju ove podatke:

gl. vrsta	svr.	ns.
I.	—	—
II.	—	—
III.	—	—
IV.	133	92
V.	2	59
VI. -ova-	3	11
-eva-	—	—
-iva-	—	2
ukupno:	138	164
postotak:	45,70	54,30

N a g l a s a k. Sve izvedenice sa sufixsom *-telj* imaju kratkouzlazni naglasak na trećem slogu od kraja:

¹ S. Babić, *Zigosani sufixs -telj*, J, X, 113.—116.; M. Stevanović, *Produktivnost nekih nastavaka kojima se grade nomina agentis*, NJ, 14, 1.—19.; S. Babić, *Sporni sufixs -telj*, J, XV, 69.—76.

brānitelj, bŭditelj, grāditelj, iznevjēritelj, krivotvōritelj, krōditelj, kŕstitelj, usrēčitelj, utjēšitelj, natjēcatelj, darōvatelj . . .

To vrijedi i za izvedenice od osnova s kratkosilaznim naglaskom: klāditelj, kŭditelj, mŭčitelj, nŭditelj, pāzitelj, rŭšitelj, slāvitelj, slŭšatelj, tjēšitelj, žālitelj . . . iako su neke potvrđene i s nepromijenjenim naglaskom: glēdatelj, grābitelj, mŭčitelj, pāzitelj, tlāčitelj . . .

Zbog toga što su svi slogovi u izvedenica sa *-telj* kratki, one ne mogu imati dugi jat. Ako ga osnova ima, krati ga po pravilima o kraćenju: *cjēditelj* < *ci-jēditi*. Tako i *djēlitelj*, *iscjēlitelj*, *iskorjēnitelj*, *istrēbitelj*, *izljēčitelj*, *izvjēstitelj*, *krēpitelj*, *navjēstitelj*, *ocjēnitelj*, *odrijēšitelj*, *pljēnitelj*, *pobjēditelj*, *uvrēditelj* . . .²

Sufiks *-telj* u suvremenom hrvatskom književnom jeziku veoma je plodan. Promatranje prema plodnosti daje ove podatke:³

gl. vrsta	svršeni		nesvršeni	
	1860.		1860.	
	prije	poslije	prije	poslije
IV.	53	80	52	38
V.	—	2	6	55
VI. -ova-	1	2	2	9
-iva-	—	—	—	2
ukupno:	54	84	60	104
postotak:	17,88	27,81	19,36	34,43

Podaci pokazuju da se plodnost širi na glagole koji završavaju na *-ati*, i to uglavnom na nesvršene glagole V. vrste i VI. sa *-ova*.⁴

Značenje

Značenje izvedenica sa sufiksom *-telj* od nesvršenih glagola može se opisati preoblikom:

Io ns. gl.⁵ + *-telj* → onaj koji pz, npr. branitelj → onaj koji brani.

² Zbog automatskog naglaska u daljem tekstu nije potrebno obilježavati naglasak.

³ Plodnost određujem promatranjem koliko je izvedenica izvedeno prije 1860., a koliko poslije.

⁴ To proširenje na glagole koji završavaju na *-ati* pokazuju i neki dijakronijski podaci. 236 izvedenica sa sufiksom *-telj* zabilježenih u AR koje nemaju suvremenih potvrda, ali su potencijalne riječi suvremenoga književnoga jezika, prema glagolskim vrstama i glagolskom aspektu raspoređeno je ovako:

gl. vrsta	svr.	ns.
IV.	142	79
V.	1	13
VI. -ova-	—	1

⁵ Io ns. gl. = infinitivna osnova nesvršenog glagola.

Takve su i izvedenice:

IV. vrsta: *brojitelj, buditelj, cjeditelj, davatelj, djelitelj, donositelj, dvoritelj, gonitelj, graditelj, gušitelj, haračitelj, hranitelj, hulitelj, hvalitelj, izvoditelj, krčitelj, krivotvoritelj, krotitelj, krstitelj, kršitelj, kvaritelj, motritelj, mržitelj, mučitelj, nagonitelj, nositelj, palitelj, pljenitelj, pratitelj, predvoditelj, provoditelj, rušitelj, slavitelj, širitelj, timaritelj, tješitelj, tlačitelj, tražitelj, tužitelj, tvrditelj, učitelj, voditelj, vršitelj . . .*

V. vrsta: *čitatelj, davatelj, doživljavatelj, gledatelj, iskušavatelj, ispunjavatelj, izdavaatelj, izricatelj, izučavatelj, kušatelj (degustator), ljetovatelj, nadziratelj, naricatelj, natjecatelj, obožavatelj, obrušavatelj, odobravatelj, ogovaratelj, oponašatelj, opovrgavatelj, osporavatelj, poricatelj, poticatelj, poznavatelj, predlagatelj, predsjedatelj, prepiratelj, preziratelj, primatelj, promicatelj, proučavatelj, ravnatelj, razaratelj, redatelj, slušatelj, snimatelj, spasavatelj, staratelj, stvaratelj, tragatelj, uništavatelj, usmjeravatelj, zagovaratelj, zaziratelj . . .*

VI. vrsta: *darovatelj, nasljedovatelj, oblikovatelj, njegovatelj, posjedovatelj, silovatelj, sudjelovatelj, štovatelj, trovatelj . . .*

Te izvedenice označuju da ono što znači glagol 'onaj' čini svagda, kad god se desi prilika, a to znači da je prezent nesvršenoga glagola upotrebljen u svesremenskom značenju. Kako u tom značenju dolazi i prezent svršenih glagola, to se i značenje izvedenica od svršenih glagola najčešće može opisati istom preoblikom, tj.

Io svr. gl. + -telj → onaj koji pz.

npr. dograditelj → onaj koji dogradi.

Tako i *dopunitelj, dovršitelj, izgovoritelj, izlječitelj, iznevjeritelj, naručitelj, obranitelj, odrješitelj, oporučitelj, počinitelj, pokoritelj, pomiritelj, posjetitelj, prekršitelj, preporoditelj, preporučitelj, presaditelj, prijavitelj, primiritelj, prireditelj, razoritelj, uručitelj, usvojitelj, utamničitelj, utješitelj . . .*

Svršeni glagol ne ograničava značenje izvedenice samo na jednokratno izvršenje jer sadržava i značenje 'svaki put kad god se desi prilika', npr. izvršitelj je onaj koji jednom izvrši i onaj koji svaki put izvrši kad god se desi prilika da to učini. Zbog toga se značenje izvedenica od svršenih glagola može opisati i prezentom nesvršenoga od zajedničke osnove, glagolski je aspekt zapravo neutraliziran pa možemo reći da je izvršitelj 'onaj koji izvrši' i 'onaj koji izvršava'.

Takve su i izvedenice: *dograditelj, iscjelitelj, iskoristitelj, iskorjenitelj, ispravitelj, izbavitelj, izmiritelj, iznajmitelj, izrabitelj, izrazitelj, izručitelj, narušitelj, navjestitelj, obnovitelj, ocjenitelj, odrazitelj, odreditelj, oduhovitelj, pospješitelj, procjenitelj, proširitelj, raskužitelj, spasitelj, usavršitelj, usmjeritelj, usrećitelj, ustanovitelj, utemeljitelj, zakrčitelj, zatravitelj . . .*

Značenja nekih od tih i takvih izvedenica opisana su u našim rječnicima samo s prezentom nesvršenih glagola, npr.:

iskoristitelj »onaj koji iskorišćuje« (RMH),
iskorjenitelj »onaj koji iskorjenjuje (RMH, »čovjek koji iskorijeni«, AR),
izmiritelj »onaj koji izmiruje« (RMH),
otkupitelj »onaj koji otkupljuje (grehe)« (RMS),
odgojitelj »onaj koji odgaja« (RMS),
prosuditelj »onaj koji prosuđuje« (AR).

Tako bi i za neke druge izvedenice bio normalniji opis značenja s nesvršenim glagolom. To odmah nameće pitanje zašto ne bismo rekli da su takve izvedenice izvedene sufiksom *-itelj* pošto se od nesvršenoga glagola odbaci *-avati*, *-ivati*, *-ovati*, *-evati*, npr. *istražitelj* < *istraživati*, *izjednačitelj* < *izjednačivati*, *optužitelj* < *optuživati*, *poslužitelj* < *posluživati* . . . Time bi se postigla veća podudarnost izrazne i sadržajne razine. To određenje, gledano u cjelini, ima znatnih teškoća jer bi uz pravila o sufiksu *-itelj* trebalo dodati i pravila kojima bi se u jednih osnova otklonile posljedice glasovnih promjena, a u drugih odredilo odbacivanje drugačijih završetaka, npr. *iskoristitelj* < *iskorišćivati*, *iskorištavati*, *ocjenitelj* < *ocjenjivati*, *odrazitelj* < *odražavati*, *odreditelj* < *određivati*, *prosuditelj* < *prosudivati*, *sablaznitelj* < *sablaznjavati*, *spasitelj* < *spasavati*; *ispravitelj* < *ispravljati*, *izbavitelj* < *izbavljati*, *obratitelj* < *obraćati*, *oduhovitelj* < *oduhovljavati* . . . Kako to ne bi vrijedilo za sve izvedenice koje imaju lik infinitivne osnove svršenih glagola, jednostavniji je postupak kad se kaže da su izvedene od svršenih glagola s proširenjem značenja izvedenice jer to omogućuje značenje prezenta u preoblici.

Zbog toga što u opisu značenja takvih izvedenica dolazi prezent nesvršenih glagola, postoji i težnja da se izvedenice tvore od njihovih osnova. Tako je npr. *ispunjavatelj* izvedeno poslije 1860., a *ispunitelj* potvrđeno od 13. st. nema suvremene potvrde; *obranitelj* je u AR obilno potvrđeno u značenju branitelj, ali nema novije potvrde od M. Pavlinovića; AR i M. Krleža imaju *obratitelj* (Davni dani, 452 uz *convertiseur*), a V. Putanec u Francusko-hrvatskosrpskom rječniku, ŠK, Zagreb, 1957., prevodi *convertisseur* sa *obraćatelj*; AR i DJ imaju *ocjenitelj*, a u Školskim novinama 12. 12. 69. 13., upotrebljen je *ocjenjivatelj*; AR i DJ imaju *odgojitelj*, a u Zagrebu postoji Škola za odgajatelje; mjesto starijega *osiguratelj* danas je prevladalo *osiguravatelj* . . .

Budući da je *-itelj* plodan i s osnovama svršenih glagola s određenom neutralizacijom gl. aspekta u imeničkoj izvedenici, ne treba tu težnju sustavno ostvarivati, pogotovu ne tamo gdje je već usvojena i proširena izvedenica od svršenoga glagola: *obratitelj*, *ocjenitelj*, *odgojitelj* . . .

Nešto bi drugačije moglo biti kad je razlika između svršenih i nesvršenih glagola u prefiksu, ali i tu je s jedne strane običnije *uzgojitelj* nego *gojitelj* (i *uzgajatelj*), *ugostitelj* je izvedeno poslije 1860., dok *gostitelj* nema suvreme-

nih potvrda, a s druge se strane neke takve izvedenice od usporednih osnova svršenih i nesvršenih glagola upotrebljavaju u istom značenju, npr. *krotitelj-ukrotitelj*, *miritelj-izmiritelj*, *tamanitelj-utamanitelj*, *tješitelj-utješitelj*... Tako: *tamanitelj girica* (Vj. 8. 6. 64. 4.), *utamanitelj krokodila* (Vj. 22. 1. 62. 7.) iako ih nije utamatio, a 22. 11. 71. 13. Vj. piše o »moritelju triju djevojčica«! iako ih je umorio. Lj. Rupčić doduše u prijevodu Novoga zavjeta pravi razliku: *skvrnitelj svetinja* – *oskvrnitelj dječaka*,⁶ ali je očito da ga na tu razliku nije navela aspektna razlika svršenost—nesvršenost, nego razlika u originalu, koju Duda-Fučak prevode oprekom *svetogrdnik-muškoložnik*.⁷ Opreka *služitelj* < *služiti* : *poslužitelj* < *posluži(va)ti* nije opreka u aspektu, nego opreka u značenju, a opreka *stvoritelj-stvaratelj* sinonimno je razjednačivanje zbog jake semantičke zaposlenosti riječi *stvoritelj* značenjem 'onaj koji je stvorio svijet' poduprto težnjom da se izvedenice tvore od nesvršenih glagola.

Time smo se dotakli veoma važnoga pitanja odraza glagolskoga aspekta u imenica. Potpun odgovor na to pitanje dat će opsežnija istraživanja i u drugim tvorbama, ali to što je ovdje izneseno pokazuje da se aspektno značenje u imenica uglavnom neutralizira. Dakako, da se u konkretnom kontekstu razlika može iskoristiti, npr. »Ali potreban je oprez, osobito u Italiji, gdje se svakog mjeseca, svakog dana, javlja neki novi izlječitelj« (Vus, 12. 4. 67. 9.), gdje je jasna opreka 'onaj koji izlječi' : liječnik 'onaj koji liječi'. No ta razlika nije tako očita u primjeru »Uvijek će biti tobožnjih izlječitelja, vračeva, homeopata« (Stj. Kranjčević), navedenom u RMH, gdje je i značenje opisano nesvršenim glagolom: »onaj koji liječi, iscjeljuje«.

U izvedenica sa *-telj* 'onaj' se konkretno ostvaruje kao 'čovjek', i to kao 'čovjek koji što čini kad god se desi prilika', dakle kao opći vršitelj radnje. Rjeđe se vršenje radnje ostvaruje kao zanimanje: *branitelj*, *graditelj*, *istražitelj*, *krotitelj*, *njegovatelj*, *odgojitelj*, *ravnatelj*, *redatelj*, *skladatelj*, *snimatelj*, *timaritelj*, *tužitelj*, *učitelj*, *ugostitelj*, *voditelj*.

Rijetke su izvedenice koje ne označuju čovjeka, nego što drugo, kao što su matematski i lingvistički nazivi:

djelitelj 'broj kojim se dijeli' (divizor)

množitelj 'broj kojim se množi' (multiplikator)

umanitelj 'broj kojim se umanjuje (oduzima)' (suptrahend)

proširitelj 'broj kojim se proširuje razlomak (faktor proširitelj), lingv. »sufiks ili proširitelj«, Enc. rj. lingv. naziva R. Simeona s. v. korijen;

ograničitelj 'element koji ograničava' (u lingv.)

označitelj 'element oznake koji označuje, glasovni kostur'.

⁶ 1. Tim. 1. 9. i 10.

⁷ Novi zavjet, Zagreb, 1973.

Rijetke su i neke pojedinačne izvedenice koje ne označuju čovjeka: *cinitelj* 'ono što čini, čimbenik, faktor', *pokazatelj* 'podatak koji pokazuje', *mršavitelj* 'aparat za mršavljenje', *obrušavatelj* 'avion koji se obrušava'. Te su izvedenice na rubu sustava, a neke su i male čestote. Sustavnije bi bilo kad bi se za lingv. nazive upotrebljavale riječi *proširivač*, *ograničavač* (vojni je termin *graničnik*), *označivač*, zatim *obrušavač* za zrakoplov i sl.

To, a i pitanje *parkirač* ili *parkiratelj* traži da se nešto kaže i o raspodjeli sufiksa *-telj* i *-ač*.

Usporedne tablice s tvorbenim podacima prema glagolskim vrstama i glagolskom aspektu pokazuju ovo:

sufiks		-telj		-ač	
vrsta	v. d	svr.	ns.	svr.	ns.
	I.	—	—	—	—
II.	—	—	—	—	—
III.	—	—	—	—	4
IV.	—	133	92	12	41
V.	—	2	59	2	394
VI.	-ova-	3	11	—	3
	-eva-	—	—	1	1
	-iva-	—	2	—	123

Kao što podaci pokazuju, podudarnost imamo u nesvršenih glagola IV. i V. vrste, i to s očitom prevlašću sufiksa *-telj* u IV. vrsti, a sufiksa *-ač* u V. Ako se uz to ima na umu da izvedenice sa sufiksom *-telj* označuju općega vršitelja radnje, a da su izvedenice sa *-ač* polivalentne,⁸ to je dovoljno za tvorbene izbore. Uostalom ozbiljnijih kolebanja u izboru praktički i nema. Neke novije usporedne izvedenice lako je ocijeniti. Tako je uz *pjevač* izvedeno *pjevatelj* i upotrebljeno u porugljivu značenju jer je sa standardnim *pjevač* teško ostvariti to značenje. Uz *krojač* ostvareno je *krojitelj* u vezi *krojitelj pravde* (Z. Crnković, Dječja književnost, ŠK, Zagreb, 1967., str. 192.) jer bi *krojači pravde* bilo osjećajno snažno obilježeno, a to pisac nije htio, i *krojitelj* u vezi *krojitelj gornjih dijelova cipela* (Vus, 11. 3. 64. 6.) jer je krojač veoma zaposleno značenjem 'onaj koji kroji i šije odjeću'. S druge strane podaci za VI. vrstu glagola na *-ivati* pokazuju da uz *ostvaritelj*, *ocjenitelj* i *ocjenjivač* nije bilo potrebno ostvariti u istom značenju *ocjenjivatelj* i *ostvarivatelj*.

⁸ Potanje u raspravi *Tvorba imenica na -ač*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 12. str. 13.-20.

Ocijeniti *parkirač-parkiratelj* prema sustavnoj tvorbi nešto je teže. Kad bi postojao uređaj za parkiranje, bilo bi jednostavnije: parkirač 'uređaj za parkiranje', parkiratelj 'čovjek koji parkira'. Teškoća je u tome što uređaja za parkiranje nema, a dosad ni jedne izvedenice sa *-iratelj*, a sa *-irač* postoje već dvije, od kojih jedna znači čovjeka: *armirač* a *tempirač* 'napravu za tempiranje' (uz izbirač, probirač, zatirač . . .). Ipak, kad se sve uzme u obzir, blagu bi prednost ipak imao *parkiratelj*.

Odnos između izvedenica sa *-telj* i *-nik* ne zadaje praktički nikakvih problema i zato je dovoljno da se na nj osvrnemo u nekoliko riječi. Primjer kao *predsjedatelj-predsjednik* pokazuje razliku prigodnoga vršitelja radnje prema vršitelju radnje kao zanimanju, što može biti i pojedinačno razjednačivanje značenja. Mnoge opreke pokazuju da je glavna razlika u značenju aktivnoga vršitelja radnje izvedenica sa *-telj* prema pasivnom značenju izvedenica sa *-nik*, kao što je već prikazano u članku Sporni sufiks *-telj*, str. 75. Uz primjere tamo navedene ovdje se može još dodati:

<i>optužitelj</i>	—	<i>optuženik</i>
<i>opunomoćitelj</i>	—	<i>opunomoćenik</i>
<i>progonitelj</i>	—	<i>progonjenik</i>
<i>usvojitelj</i>	—	<i>usvojenik</i>
<i>uvreditelj</i>	—	<i>uvređenik</i>
<i>zatravitelj</i>	—	<i>zatravljenik</i>
<i>krotitelj</i>	—	<i>kroćeni (uz potencijalno kroćenik).</i>

Nadam se da je ovaj prikaz dao odgovor na mnoga postavljena⁹ i potencijalna pitanja, osim važnoga: odnos sufiksa *-telj* i *-lac*. Taj problem traži opširnije razmatranje i zato ćemo ga obraditi u posebnom članku.

KNJIŽEVNI LIK PRIDJEVA NA *-SKI* OD KAJKAVSKIH TOPONIMA S NEPOSTOJANIM *E*

Antun Šojat

Toponimi (imena zemljišnih čestica, naseljenih mjesta i dr.) imaju u hrvatskom književnom jeziku najčešće oblik kakav je u kraju gdje je toponim smješten, dakako u okviru glasovnog inventara i raspodjele glasova u štokav-

⁹ Pitanje *ovjeritelj-ovjerovitelj* nije pitanje tvorbe sa *-telj*, nego njihovih osnova. Ako je opravdana prednost *ovjeriti* pred *ovjeroviti*, a čini se da jest, onda je opravdana i prednost *ovjeritelj* pred *ovjerovitelj*. (*Ovjeravatelj* nije potvrđeno, a *ovjerač* nema hrvatskih potvrda.)